

խարհումս, որ անանց աշխարհում արժանի լինիմ յաւիտե-
 նական կեանք վայելելու: Իմ սխալմունքներս դէն կքցեմ ին-
 ձանից, վրաս մի արաս քցող ցեխի կտորի նման: Ես Աստու-
 ծունը կլինիմ, որովհետեւ անմահ եմ: Փափագում եմ ու
 սրտանց տշխատում եմ Քեզ մօտ գալու, յաւիտենական Հայր-
 ընդունիր Քո փառքիդ մէջն ինձ ու նորանց, որոնք որ իմս են:

Թ. արգժ. Գեղեցիկեանց *) Գրիգոր Եպիսկոպոս Աղափիրեանց.

ԱԹՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

(Շ-ր-ն-ի-ն, Լ Վերջ.)

ժԳ.

ՎԱՐԳԱՎԵՏՈՒԹԻԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ.

Եկեղեցական նուիրապետութեան աստիճանները թէպէտ
 տարբեր հեղինակներէ տարբեր կերպով բաշխուած են, սակայն
 բոլոր տարբեր բաժանմունք յայդմ միայն համամիտ են որ վար-
 դապետաց բնաւ տեղ չեն շնորհեր եկեղեցական նուիրապե-
 տութեան կամ դասակարգութեան մէջ: Վարդապետութեան
 աստիճանը բնաւ մի եկեղեցւոյ մէջ չունի այն փայլը և պա-
 տիւր զոր ստացած է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ, և գուցէ
 այդ պատճառով աւելի ևս մեր մէջ ստորնացած է նա այդ ա-
 նունը և աստիճանը կրողներէն: Վարդապետութիւնն ըստ իւր
 բնութեան քահանայական կարգին ստորնագոյն և գերագոյն
 աստիճաններէն չէ, այլ միայն արտօնութիւն մի է զոր կստա-
 նան եկեղեցականք ի շնորհս եկեղեցական ուսմանց, և ի շնորհս
 այդ արտօնութեան իշխանութիւն կունենան ուսուցանել յե-
 կեղեցւոջ և արտաքոյ եկեղեցւոյ պաշտօնապէս, հրահանգել և
 խրատել ժողովուրդը, կրթել և դաստիարակել ուխտի ման-
 կունքը, պաշտպանել եկեղեցին հակառակորդաց և թշնամեաց
 դէմ, տարածել ուղիղ վարդապետութիւնը բանիւ և գրով:

Վրիպակ. Ապրիլ ամսոյ ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹԻՒՆ յօդուածն ևս թարգմա-
 նութիւն է գերմաներէնից և ոչ թէ գաղղիարէնից:

և պայծառացնել Ա. Գրոց ընթերցումը և տարածումը օրինա-
ւոր մեկնարանութիւններով:

Այդ նուիրական պաշտօնը, թէպէտ անոր էութիւնը ուսման
և կարողութեան վրայ հիմնուած է, սակայն չտրուիր պարզ
աշխարհականաց, զի քանի որ եկեղեցւոյ պաշտօն է, եկեղե-
ցական անձանց վայել է, և եթէ եկեղեցւոյ արտաքին ծառա-
յութիւնք ալ, զորօնինակ դռնապանութիւն և ջահընկալու-
թիւն, եկեղեցական աստիճաններ են, որչափ ևս առաւել բա-
նին կենաց քարողութիւնը: Նմանապէս եկեղեցական կանոնաց
համաձայն է որ այդ պաշտօն տրուի օրհնութեամբ և աղօթիւք
և ծիսական կարգօք, և ի մեզ կարի իսկ փառաւոր և ընդար-
ձակ ծէս սահմանուած կայ վարդապետական տուչութեան
համար: Իսկ վարդապետութեան աստիճանները ի մեզ երկուք
են, Մասնաւոր գաւազան և Յայրագոյն գաւազան, և թէպէտ
առաջինը չորս աստիճան ունի և երկրորդը՝ տասն աստիճան,
ընդ ամենն չորեքասան աստիճան, սակայն երբէք այդ բազ-
մաթիւ աստիճանները բաժանաբար գործածուած չեն, և ոչ
առանձին անուն կամ պատիւ կամ պաշտօն չեն ներկայեր,
այլ կը մնան միայն իբր լոկ արարողական բաժանում առանց
գործադրութեան արդեանց:

Իսկ Մասնաւոր և Յայրագոյն գաւազանաց տարբերութիւնը
շատ մեծ է. Մասնաւոր վարդապետը տակաւին աշակերտական
դիրք ունի որ ընդ հրամանաւ միայն կարող է գործել, մեծ
վարդապետի հրահանգով և եպիսկոպոսի արտօնութեամբ: Իսկ
Յայրագոյն վարդապետը անկողար է գրեթէ իւր տրտօնու-
թեանց մէջ, նա ամենուրեք կարող է աթոռ կանգնել և ուսու-
ցանել առանց հարկ ունենալու եպիսկոպոսական արտօնու-
թեան, և այդ պատճառով է որ օտարք այնպէս դատած են
թէ Հայոց մէջ վարդապետութիւնը եպիսկոպոսութենէ գերա-
գոյն աստիճան է, և Հայք ալ այդ գաղափարէն օտար չեն եղած
երբ ասկէ մինչև դար մը յառաջ եպիսկոպոսք իսկ վարդապետ
անունը կը գործածէին իբր առաւել պատուաւոր, զի շատ
եպիսկոպոսունք, արքեպիսկոպոսունք և պատրիարքունք ընդ-
հանրապէս վարդապետ պատուանունով կոչուած կան յիշա-
տակարաններու և կնիքներու մէջ:

Վարդապետութեան վրայ իօտելով շատ մասնաւոր ինդիր-

ներ կարող էինք պարզաբանել, և թննել, և եկեղեցական աւսնդութեամբ բացատրել, օրինակ իմն թէ 1. վեղարն վարդապետական աստիճանին է սեփական թէ կուսակրօն քահանայութեան, թէ առհասարակ բովանդակ եկեղեցականութեան, 2. թէ վարդապետութեան աստիճան, այսինքն ուսուցանողական արտօնութիւն ստանալու համար էական է կուսակրօն եկեղեցականութիւնն, 3. թէ քահանայից ոմանց տրբուած մագիստրոսութեան պատուոյ աստիճանը արդեօք նոյն ինքն վարդապետական աստիճանը չէ՞, միայն հայ և լատին բառերու տարբերութեամբ զանազանեալ, 4. թէ հնար է արդեօք վարդապետութեան չորեքտասան աստիճանները ուրիշ կերպերով ալ բաշխել, որ երկուքէ աւելի վարդապետաց տեսակներ լինին արդեամբ: 5. Թէ վարդապետաց գործածած երկգլխեան և չորեքգլխեան օձազարդ գաւազանները արդեօք Մասնաւոր և Մայրագոյն գաւազաններու տարբերութիւն են թէ պարզ կամայական զարդ մը, 6. թէ եպիսկոպոսական աստիճան ընդունելու համար էական է արդեօք քահանայական ձեռնադրութենէ յետոյ մասնաւոր և ծայրագոյն վարդապետութեան գաւազանները ընդունած լինել, 7. թէ սարկաւագութեան աստիճան կամ ստորնագոյն աստիճան ունեցողներուն հնար է արդեօք վարդապետութեան պաշտօն կամ աստիճան տալ: Այդ տեսակ ուրիշ շատ խնդիրներ մարթ էր յուզել, սակայն առ այժմ մտադիր չեմք զբաղիլ անոնցմով, զի անմիջական և գործնական օգուտ չեմք սպասեր անոնց լուծմանէն:

Միայն կը բողոքայինք որ վարդապետական աստիճանին էութիւնը կազմող ուսումնական արդիւնքը, որ բոլորովին ի մոռացօնս ինկած է, վերստին ի զօրութիւն կոչուէր և վարդապետական աստիճանք, այսինքն, թէ Մասնաւոր և թէ Մայրագոյն գաւազաններ, չսեպուին իբր իրաւունք ժողովական կուսակրօն քահանայութեան, այլ սեպական իրաւունք ուսումնական արդեանց:

Հաւատարիմ մնալով եկեղեցւոյ հոգւոյն, հարկ չեմք սեպեր ուսուցանողական պաշտօնը հովուական պաշտօնին հետ այնպէս խառնել որ շփոթ մի պաշտօն ելնէ, և վարդապետն և եպիսկոպոսն չզանազանուին իրարմէ: Աթէ մի էին, ապա տարբեր տրարոշութեամբ և պայմանով չէին տրուիր, և եթէ տար-

քեր կը տրուին, ապա և տարբեր գործ և արդիւնք պիտի
ցուցնեն և պիտի պահեն:

Քաւ լիցի ի մէջ եկեղեցւոյս մէջ նորութիւններ մուծանել,
մանաւանդ թէ վարդապետութեան մեծ սլափւր պաշտպա-
նելով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ յատուկ մի կէտը կը շօշա-
փեմք. զի մերս եկեղեցի՝ ուրիշ եկեղեցեաց համար պարզ գրպ-
ուցական և ուսումնական ըմբռնուած աստիճանը եկեղեցա-
կան և նուիրական պատուոյ վերածեց, և այդ բարձր աստի-
ճանի վերածելովն առաւել ևս նախանձախնդրութիւն և
ընտրութեանց խստութիւն պահանջեց:

Մեր առաջին ենք պահանջող որ վարդապետք եպիսկոպոսու-
թեան դեր շտանձնեն և առանց ձեռնադրութեան իբր եպիս-
կոպոս չճոխանան և եպիսկոպոսական պաշտօն ու աթոռ
շտանձնեն, և նոյն հոգւով կը բաղձամք որ վարդապետք ալ
կոչուին և յառաջանան զօրութեամբ այն արդեանց միայն՝ որ
իրենց աստիճանին էութիւնն ու իսկութիւնն է, այսինքն է
նուիրական և սրբազան ուսմանց և սուրբ Գրոց հմտութեանց
և աստուածաբանական գիտութեանց մէջ զարգացում և
արժանիք:

Այլ թէ ո՞րն է և ո՞րն պարտ է լինել վարդապետաց գործու-
նէութեան ասպարէզը, յայտնի է ըստ ինքեան, քահանայական
պաշտօնավարութենէ ընդարձակագոյն գործ ունին և հով-
ուական պաշտօնավարութենէ տարբեր, իրենց պահուած է
հովուաց եկեղեցւոյ աջակից լինել, քաղաքաց և գիւղօրէից
մէջ քարոզել, վիճակներու բաժանմանց մէջ քորեպիսկոպոսա-
կան պաշտօն վարել, ժողովոյ և խորհրդոց մէջ աշխատել,
վանօրէից զարգացման համար քրտնել և զանձինս զարգացնե-
լով ալ հովուական աստիճանին արժանանալ:

Վարդապետական աստիճանէ յետոյ հարկ էր քահանայական
աստիճանին վրայ ալ խօսիլ, սակայն գործոյս առաջին գլխէն
ազդարարեցինք թէ զանց պիտի ընեմք սոյն աստիճանին վրայ
խօսել, քանի որ նպատակն միայն Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ
աթոռոյն վրայ խօսիլ և եկեղեցական իշխանաւորութեան վե-
րաբերեալ խնդիրները լննել է: Վասն այսորիկ այս տեղ ալ
չեմք մտներ քահանայական աստիճանին վրայ խօսիլ, մանա-
ւանդ որ քահանայութեան և քահանայից վերաբերեալ խըն-

դիրները շատ ընդարձակ գրութեանց կը տանին զմեզ, զորս
թերևս ուրիշ առթով մը պատե՛հ ունենամք բացատրել:

ՓԳ.

Ե Ձ Ր Մ Կ Մ Յ Ո Ւ Ր Բ Ի Ն Ծ

Գառնամք ուրեմն եկեղեցական նուիրապետութեան գլխա-
ւոր աստիճանին, որ է կաթողիկոսական աստիճանը: Օտար ե-
կեղեցիք եպիսկոպոսական աստիճանէ վեր կարգ չեն ճանաչեր,
և ձեռնադրութեամբ տրուած գերագոյն աստիճանն իրենց մէջ
եպիսկոպոսութիւնն է. իսկ ինչ որ եպիսկոպոսութենէ վեր է,
պաշտօնավարական աստիճան է անուանմամբ ստացեալ, և ոչ
կարգի աստիճան՝ ձեռնադրութեամբ ստացեալ: Մեարապօլ-
տութիւնը, արքեպիսկոպոսութիւնը, պրիմասութիւնը, եք-
սարքութիւնը, պատրիարքութիւնը, Աոստանդնուպօլսոյ տիե-
զերական պատրիարքութիւնը և Հռովմայ պապութիւնը ձեռ-
նադրութեան կանոն չունին, միայն մերս Հայաստանեայց եկե-
ղեցւոյ կաթողիկոսութիւնն է, որ խորհրդական ձեռնադրու-
թեամբ և միւռոնի օժմամբ կը տրուի, որով և նուիրեալն
յայդ աստիճան՝ կատանայ առաւել ինչ քան զհասարակ եպիս-
կոպոսունս: Այդ պայմանին զօրութեամբ Հայոց հայրապետն է
միայն որ կարող է անուանիլ ՕՄԵԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ, մինչ այլոց
եկեղեցեաց հայրապետք հակառակ իրենց բարձր անուանց և
կարծեցեալ տիեզերական իշխանութեանց, առաջի եկեղեցւոյ
և խորհրդական տեսութեամբ հասարակ եպիսկոպոսէ աւելի
չեն: Եւ յիրաւի զարմանալի է որ մինչ այլոց եկեղեցեաց հայ-
րապետք կը ջանան Հայոց հայրապետին աստիճանը նուաստա-
ցնել և գրեթէ նորա հայրապետական աստիճանն իսկ ուրանալ,
իսկապէս իրենք նուազագոյն են քրիստոնէութեան օրինական
պայմանով, զի չունին Հայրապետական օժումը:

Հայաստանեայցս Ս. եկեղեցի իւր սեփական կանոններով
եկեղեցական դասակարգութեան ամենախիստ պահապանն ե-
ղած և եկեղեցական նուիրապետութեան բարձրագոյն նշա-
նակութիւն տուած լինելով մէկտեղ, տարաբաղդ ժամանակաց
ազդեցութեան ներքեւ պարտաւորուած է տեսնել այժմ յին-
քեան ինչ ինչ պարագայներ որք ճշդիւ չեն կերպարաներ հնոյն

պատկերը, այլ կը կրեն դժպէտի պատահարաց գործած աւերածը: Սակայն օրհնեալ է Աստուած, զի ժամանակք սկսան թողուլ իրենց խրթնացեալ կերպարանը և շնորհիւ գիտութեանց, ընդ որովք Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ դաւակք սփռեալ են, կարող եմք այժմ լիապէս գործադրել ինչ որ ճշմարտապէս և և իրապէս մերս եկեղեցւոյ կանոնադրութիւնն է:

Քաւ ի մէնջ բարեկարգութիւն պահանջել այն իմաստով որ օտար եկեղեցեաց նմանողութեան յորդորէ զմեզ: Քրիստոսեան եկեղեցեաց ամեն ճիւղերէն աւելի Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցի անախեղծ և անաղարտ կրպակէ նախկին դարուց հաւատքը, նախկին դարուց դաւանութիւնը, նախկին դարուց կազմութիւնը, նախկին դարուց հիմնական կանոնները: Աւրիշ եկեղեցիք որք քան զմեզ բազմագոյն են և հզօրագոյն, և արտաքին փայլմամբ պայծառագոյն, դարուց ի դարս փոփոխմամբ բարդեցին, դիզեցին, յաւելին նորութեանց ստուար թիւ մը թէ իրենց հաւատոց և թէ իրենց կանոնաց մէջ, և նոր կերպարան տուին հնոյն, և կարծելով լուսաբանել ինչ որ կարն, փոփոխեցին ինչ որ էրն: Այդպիսի դիզեալ նորութիւնք, մանաւանդ Հռովմէական եկեղեցւոյ, մզեցին նոյն եկեղեցւոյ մի մասը՝ նորութիւնները մերժելու և սոքա նորութեանց դէմ բողոքելով և բարեկարգութեանց հետեւելով, այնչափ յառաջեցին զի աւանդութիւնը մոռացան և անհատական դատողութեամբ սկսան կանոններ շինել, մեկնութիւններ տալ և աստուածաշունչ պատգամները խեղաթիւրել:

Իսկ Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցի ոչ նորութեանց ետև մոլորեցաւ և ոչ բարեկարգութեանց պէտք ունեցաւ, այլ իւր հաւատոց պարզութեամբ և հնաւանդ դաւանութեանց և կանոնադրութեանց պահպանութեամբ բոլոր եկեղեցեաց վրայ գերազանցապէս փայլեցաւ և կը փայլի միշտ:

Ինչ որ մերս եկեղեցւոյ կարգաց նկատմամբ թէ ներքինք և թէ արտաքինք կը մեղադրեն, կրնան ամփոփուիլ յայս հակիրճ բան: Երկարատև դժուարին ժամանակք և դժպէտի պարագայք և դժնեայ արկածք Եկեղեցւոյս գերագոյն աթոռը թափառելոյ պարտաւորեցին, եկեղեցւոյս պաշտօնեայնները պաշտօնավարութեան անհնարութեան մատնեցին, եկեղեցւոյս հաւատացեալները վայրավատին ցրուեցին, եկեղեցւոյս տաճարները

գեանափորներու մէջ ապաւինել ստիպեցին, եկեղեցւոյս փա-
ռաւոր կարգերը ու պաշտամունքը լուել բռնադատեցին: Այդ
ամենայն արգելք և խափանածք երկար ժամանակեայ տեղ-
դուծեամբ սովորուծեան ոյժ ստանալու հասան, և խրթնա-
ցան սակաւութիւններ եկեղեցական կարգաւորութիւնք, թու-
լաշան մեր նուիրապետական դասակարգութիւնք, խորթացան
մեր հաւատացեալ ժողովուրդք: Այդչափ է և ոչ աւելի Հա-
յաստանեայցս եկեղեցւոյ նկատմամբ հնար եղած ուղղամիտ
մեղադրանքն:

Այլ զորորինակ տեղական սառնամանեաց ներքեւ ծածկեալ
բոլորքը նոր ճառագայթներով և նոր զեփիւռով կը վերակեն-
դանանան ինքնին, այդպէս և մերս եկեղեցւոյ դժպէսի ժամա-
նակք կը փարատին դիզագէզ տառապանաց հալելով, և ամե-
նուրեք Հայաստանեայցս եկեղեցի նորաբողբոջ կը զարգարի:
Մեր աւանդութիւնք, մեր նախկին կանոնք, մեր հին սովորու-
թիւնք, մեր արդարացի իրաւունք, մեր արտօնութիւնք ու
մեծութիւնք ինքնին կուգան ի յայտ, և նովին բաւական են
կենդանանալ իրրեւ զիւրեւիկ հրաշալի որ իւր իսկ աճիւնէն
կեանս կստանայ:

Դժպէսի ժամանակաց դժպէսի հետեանաց ծանրագոյնը կը
նկատեմք մեր նուիրապետութեան և քահանայապետական
դասակարգութեան թուլանալը, մեծի կաթողիկոսութեան
գերագոյն աստուծոյն ազդեցութեան նուազելը, երկրորդական
աստուծոյ այսինքն մասնաւոր կաթողիկոսութեանց և փոքր
սլատրիարքութեանց տարապայման աճելը, մեարապօլտական
դրութեան գրեթէ խափանուիլը, եպիսկոպոսական աստիճա-
նին նուազելով տկարանալը, վարդապետական կոչման տարօ-
րինակ դիմք մը ստանալը, քահանայական աստիճանին իւր
նուիրական պատուէն զրկուիլը, սարկաւագաց աստիճանին
գրեթէ մոռցուիլը, և գպրաց դասուն բոլորովին իսկ աշխար-
հիկ դասուն հետ շփոթուիլը: Այս ամենայն, զոր խոստովանիլ
ամօթ չէ, զի անհնարին և բուռն ժամանակաց տեղուծեամբ
բոլորովին իսկ բնաջինջ ըլինելնիս մեր մեծ պարծանքն է, այս
ամենայն կըսեմք կըպահանջէ ի մէնջ որպէս զի ուշերնիս և
ոյժերնիս դարձնեմք բոլոր Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցւոյ
նուիրապետական դասակարգութիւնը ամրապնդելու և ամ-

բողջացնելու և վնասեալը կարկանտելու և խրթնացեալը փայլեցնելու:

Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցւոյ Գերագոյն աթոռը ոչ երբէք այնչափ փառաւոր կերեի, քան երբ իր բարձրութեան ելնելու բազմաթիւ սանդուխները կարգ ըստ կարգէ շարադասեալ և համաձեւեալ նկատուին:

Հայաստանեայցս աթոռ, որ առաքելական հաստատութեամբ ամրացեալ և առաքելական արեամբ ուսոգեալ և առաքելական վարդապետութեամբ զօրացեալ, հիմնարկեցաւ նախ յառաջին Առևսաւորչացն մերոց ի սրբոց առաքելոցն Թագէտսէ և Բարթողիմէտսէ, և որ յետոյ ինքնին արտափայլեալ նորոգեցաւ յերկրորդ Առևսաւորչէն մերմէ ի Սրբոյն Գրիգորէ Առևսաւորչէ, և որ յարաժամ ի գերագոյն Հայրապետաց աթոռակալաց Առևսաւորչահիմն Գահուն խնամեալ սլահեցաւ և օրհնեցաւ, Հայաստանեայցս աթոռ՝ զոր անկախ և ինքնագլուխ տեսաք և յայտնեցաք, և օտարին հովանաւորութեան անկարօտ ցուցաք, նա կարող է Տերամբ յառաջել յսկսեալ ճանապարհին նորափետուր պայծառութեան, և մաղթեմք ի Տեառնէ խոնարհ հայցուածով և եկեղեցասէր սրտիւ, զի տաղէ Աստուածարեալ և Երանաշնորհ նորրնաիր Հայրապետիս Տեառն Տեառն Մակարայ Առաջնոյ Մեծի Վաթողիկոսի ամենայն Հայոց հասանել ի գլուխ աստուածահաճոյ գործոյս, և զի Սա ինքն զքահանայապետականն և զքահանայականն դասակարգութիւն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց նորոգեսցէ, լուսաւորեսցէ, ամրապնդեսցէ, զօրացուսցէ, պայծառացուսցէ ի փառս միոց միայնոյ Վենդանի Գլխոյ Եկեղեցւոյս Սրբոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ է օրհնեալ ի յաւիտեանս և ևս:

Մաղարիա Ապիսկոպոսւ